

Пасічник Ігор Демидович

доктор психологічних дисциплін, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін Національного університету «Острозька академія»

ПСИХОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розкривається важливе значення психологічного аналізу розвитку політичної культури. Обґрунтовано необхідність і важливість становлення громадянської самосвідомості, яка впливає на формування соціально-психологічних установок щодо держави (тобто на державне самовизначення).

В статье рассматривается большое значение психологического анализа развития политической культуры. Обоснована необходимость и важность становления общественного самосознания, которое влияет на формирование социально-психологических установок по отношению к государству (т.е. на государственное самоопределение).

The article deals with the importance of psychological analysis for the development of political culture. The need and vitality of establishing civil self-awareness which influences the formation of social psychological purposes concerning the state are proved.

У сучасному українському суспільстві актуальним є дослідження таких важливих суспільно-політичних феноменів людського буття, як політична культура та політична свідомість. Поняття "політична культура" включає політичні традиції, досвід, ідеї, концепції, переконання про взаємовідносини між різними суспільно-політичними інститутами. Вченими політична культура розглядається також як загальна характеристика людини, а саме як ступінь її політичного розвитку й активності, як форма реалізації знань і переконань людини у суспільно-політичній діяльності [2].

Н.Макіавеллі, характеризуючи психологію населення різних країн, вказує на те, що для устрою політичних систем велике значення мають традиції, уявлення, стереотипи, які склались в народі. Він вивчав найбільш стійкі приклади політичної орієнтації мас, їх ставлення до різних політичних режимів, закликав враховувати зв'язки між психологічним станом суспільства і методом здійснення державної влади. Вище вказане є важливою проблемою "політичної культури" та "психології мас" [1.С.25]. Дослідження цього напрямку базуються на продовженні традицій Г.Тарда, Г.Лебона, С. Сігеле, а також на працях, які уточнюють та розвивають теорії цих класичних авторів. Вплив фундаментальних компонентів національної культури на формування політичної культури досліджували В.С.Лісовий, М.В.Попович [2].

Поряд з означеними проблемами, принципове значення має визнання важливості психологічного аналізу розвитку політичної культури. Саме цьому аспекту присвячена наша стаття.

Для носія демократичної моделі політичної культури право, правова система в цілому є гарантом свободи окремого індивіда у виборі на власний розсуд морально-етичних цінностей, сфери діяльності. За авторитарної культури ідеалом визначається сила й неконтрольована влада, тоталітарний вид цієї культури характеризується єдиною роллю культу лідера, сильною владою з активним залученням громадян до політичного життя відповідно до встановлених політичним лідером принципів [2]. Існування певної моделі політичної культури пов'язане зі становленням політичної та правової свідомості. Саме в політичній свідомості найбільш органічно проявляються психологічні аспекти політичної культури.

Однією з суперечностей політичної свідомості сучасного суспільства є суперечність між теоретичним рівнем політичної свідомості та реальним життям, між громадською думкою та політикою. Громадська думка відображає стан масової політичної свідомості. Індивідуальний же рівень політичної свідомості визначається політичними знаннями особистості та їх співвіднесенням із власним досвідом, поглядами, переконаннями, формуванням політичної оцінки як складової ставлення людини до своєї держави.

Негативно впливає на становлення "політичної культури" відчуження особистості від держави, яке у свою чергу проявляється у невизнанні провідної ролі держави в організації суспільного життя, у політичній та економічній боротьбі, або просто у відсутності підтримки народу. Причиною такого відчуження є соціокультурна ситуація життя людей, яка впливає на формування соціально-психологічних установок по відношенню до держави. У зв'язку з цим важливо вказати на важливість становлення громадянської самосвідомості, а отже, й державного самовизначення. Основою державної ідентифікації має бути етнічна та культурна ідентифікація. Таким чином, "ідентифікація та відчуження є крайніми полюсами широкого спектру громадянської самосвідомості людей"[4. С. 126].

Політична свідомість містить як світоглядний (знання, почуття, емоції, переживання), так і поведінковий компонент. В.Ю. Большаков у своїх дослідженнях пояснює причини поведінки груп людей, що дозволяє прогнозувати поведінку і особистостей, і мас. Поведінка людини визначається поєднанням індивідуальних, рольових, масових регуляторів. Феномен масової поведінки проявляє себе у вчинках людей натовпу, в яких знижується значущість мислительних процесів при прийнятті рішень, але підвищується емоційна складова [1]. За психологічною концепцією натовпу, розробленою К. Юнгом, свідоме та несвідоме містить особистісний та колективний елементи.

Отже, політична культура визначається певним рівнем розвитку індивідуальної, групової чи суспільної політичної свідомості та проявляється в поведінці людини. Як відомо, свідомість є внутрішньо диференційованою, структурно та композиційно оформленою цілісністю. Таким чином, теорія свідомості повинна володіти пояснювальним потенціалом: від вищих форм особистісного вчинку та добутку до повсякденної поведінки [4. С.23].

Відображення та утворення є двома основними функціями свідомості, або відношеннями, які пов'язують свідомість людини та світ. Внутрішня організація свідомості безпосередньо відображає характер та структурні особливості тих ситуацій, які проживає людина на своєму життєвому шляху і які стають її життєвим досвідом та залежить від них. Ситуація - це умови існування, структуровані відповідно до змісту уявлень свідомості. Розширення можливостей людини до адекватного відображення та структурування життєвих ситуацій у свідомості має відбуватись через активну зміну себе самого як суб'єкта життя та поведінки. З іншої сторони поведінка передбачає присутність постійного контролю зміни ситуації. Психологічна "втрата контролю над ситуацією" означає втрату розуміння причин змін, які відбуваються [4]. Отже, масова втрата контролю призводить до розпаду саме активних форм поведінки та розповсюдженню адаптивних форм поведінки, орієнтованих на просте виживання.

Для визначення психологічної сутності політичної культури необхідно простежити послідовність руху від свідомості до культури. Людина завжди має справу із світом, зупиненим і відбитим у формах і категоріях Культури, незалежно від того, які саме визначення культури ми приймаємо. Діяльність є універсальним способом вираження змісту свідомості у формах культури і, в той же час, механізмом перетворення форм культури в універсали змістів свідомості. Послідовність руху від свідомості до культури може бути виражена таким чином: зміст свідомості (ідея) - цілепокладання - предметно-перетворювальна діяльність - значеннєвий об'єкт - оцінювання - культурне означення - елемент культури [4. С 28].

Швалб Ю.М. вказує на такі психічні функції "цілепокладаючої свідомості", як: Споглядання, Уява, Мислення. Вони в сукупності визначають відношення особистості до життя: Споглядальне, Мрійливе (Поетичне), Конструктивне [4. С 46]. Таким чином, через Споглядання людина здійснює самовизначення щодо навколишнього світу, світ стає предметом інтересу, в якому здійснюється самоідентифікація особистості. В акті цілепокладання насамперед присутній "образ бажаного майбутнього", саме уява створює цей образ-бажання. Конструктивна ж здатність "цілепокладаючої свідомості" співвідноситься з мисленням.

За походженням означені психічні функції не є "природними", їх виникнення обумовлене певною системою виховуючих впливів. Існують етнічні групи та культури, де взагалі не формується той чи інший базовий процес свідомості. Можна припустити, що в різні історичні періоди, в різних культурах існували та існують значні групи людей, у яких базові

процеси цілепокладаючої свідомості практично не сформовані [4]. Переважання одного з процесів та особливості їх поєднання визначають типологічні характеристики цілепокладання, які співвідносяться з типами діяльності, що склались у певній культурі.

Таким чином, необхідною умовою вибору адекватних методів становлення політичної культури є врахування стану суспільної політичної свідомості в конкретний історичний період та спрямування виховної роботи на формування певних ставлень особистості. На цьому шляху потрібно враховувати міфологізацію масової свідомості, яка поєднує в собі уявлення про ситуацію, зразки поведінки та мотивацію поведінки. Адаптація людини до нестабільного світу за допомогою міфу завжди відбувається на фоні практично не сформованого конструктивного ставлення особистості до життя.

Особистість, яка живе в умовах певної соціальної, культурної, політичної системи, несвідомо засвоює ідеї та способи мислення, які нав'язуються їй цією системою. Коли у людей є бажання або спонукання, які не можуть бути задоволені на даний момент, вони опиняються у стані неспокою, відчують спонукання до дії, але одночасно і перешкоду, яка заважає її виконання. В результаті особистість відчуває дискомфорт, фрустрацію, невпевненість і, як правило, відчуження та самотність. У стані такого соціального неспокою люди психологічно нестійкі, піддані дії безладних спонукань і емоцій [1. С.134]. Саме такий стан став причиною формування в нашому суспільстві посттоталітарної свідомості, ідеальної для політичного маніпулювання з боку влади та політичних партій.

Формуючи психологію політичної культури, слід враховувати основні принципи особистісного змінювання, де принцип еквівалентності причинності полягає в тому, що не тільки середовище, але й сама змінювана система особистості є основними компонентами особистісного змінювання як процесу, що відповідає характеристиці першої стадії особистісного змінювання, коли зовнішні умови переломлюються через внутрішні умови суб'єкта в аспекті вичерпування підстав його життєдіяльності.

Принцип системності особистісного змінювання обумовлюється тим, що з метою змінювання відкритої системи недостатньо відтворити ознаки окремої ситуації, потрібно ще й сформулювати щодо неї ряд диспозицій, адже збереження таких екосистем, як особистість, здійснюється не шляхом відновлення елементів, що існували раніше, а їхньої самоорганізованої реконструкції відповідно до постійно змінюваних життєвих контекстів [3].

"Для того, щоб маніпулювати людьми в сучасному суспільстві, необхідно за допомогою низки прийомів викликати у них відчуття приналежності до певного соціального потоку, а потім придушити індивідуальні та рольові регулятори і створити умови, що викликають масову поведінку. Виборчі кампанії є галуззю застосування знань методів управління соціумом за допомогою маніпулювання співвідношенням регуляторів індивідуальної, рольової і масової поведінки. З іншої сторони, в країні знижується довіра до влади. Першими під це потрапляють чиновники та депутати нижчого рівня, які, за думкою народу, персонально відповідальні за те, що робили й не робили. Роботу ж більш високопоставлених керівників виборці не можуть бачити безпосередньо. Тому в людей і пропадає інтерес до виборів нижчого рівня - "кого не вибери, все одно краще не буде". У сучасній Україні на зміну інституту державності постає глобалізація з усіма її складовими, різні секти, релігії, корпорації й інші альтернативні слабким державам системи управління, побудовані на рольових принципах [4].

Отже, нам необхідні знання, які дозволять протистояти маніпулюванню суспільною свідомістю через нав'язування чужих нам систем цінностей та самим планувати її. Насамперед, це психологічні знання, пов'язані з "політичною культурою", становленням правової свідомості. Відчуття невпевненості повинно змінюватись вірою у власні можливості. Культивування довгий час у суспільстві виключно колективістського типу світогляду призвело до недооцінки індивідуальних можливостей. І тому сформувалась стійка недовіра, неповага до права, постійне бажання боротись. Але прагнення нашого народу до змін є позитивним тому, що породжує нові цілі. Формування нових ідеалів, які

виступатимуть для особистості як необхідне, сприятимуть становленню такого феномену свідомості, як цілепокладання.

Література:

1. Большаков В.Ю. Эволюционная теория поведения. — СПб., 2001. — 496с.
2. Лісовий В.С. Поняття політичної культури. Політична культура українців // Феномен української культури: методологічні засади осмислення. — К., 1996.
3. Лушин П.В. Екологічна фасилітація // Психологія. Збірник наукових праць. Випуск 16. - К.: КНПУ імені М.П.Драгоманова, 2002. - С.25-27.
4. Швалб Ю.М. Целеполагающее сознание (психологические модели и исследования). — К.: Миллениум, 2003. —152с.